

ШЫҢ

Совет Эвилелинин Коммунист партиясынын
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттеринин,
ажылчы чоннар депутаттарынын область Советинин органы

1954
ФЕВРАЛЬ
16
ВТОРНИК
№ 35 (2972)
ӨРТӨЗ 20 КОП.

Эп-найрал, эвилелдежилге болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында совет-кыдат Керээге ат салганындан бээр 4 чыл оюн таварыштыр эштер Г. М. Маленков биле Мао Цзэ-дунун болгаш база В. М. Молотов биле Чжоу Эн-лайның солукшан телеграммалары (1 арын).
СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин болгаш

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чымдырганы көдээ ажил-агый мурнакчыларының Бүгү-россия чөвүлел хуралы (1 арын).
Коммунисттер болгаш партия кижигүн эвестериниң соңгууда баогунун кандидаттары (2 арын).
Агитпунктуларда (2 арын).
Районнар солуннарында (3 арын).
М. Рубинштейн. — АКШ-тың ше-

риг базалары—тайбыңга болгаш улустарның айыл чок чорунга кыжанышкын (3 арын).
Герман айтырын болгаш үш күрүнелерин туружу: 1954 чылдың февраль 9-та дөрт күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң берлин чөвүлел хуралына В. М. Молотовтуң меделели (4 арын).

Мал кыштагладышыкынының шийтпирлиг үези

Коммунист партияның Төп Комитетиниң бүгү соңгукчуларга кыйгырында социалист үлетпүрүнү улам ыңай чечектелишкени-биле кады көдээ ажил-агыйның күчүлү көдүрүшкүнүнүң улуг чаагай перспективалары база айтынып турар. Көдээ ажил-агыйның бүгү адырларының мурнунда салдыган сорулгалар-биле кады мал ажылының шапкын көдүрүшкүнүнүң чедип алыры чуртка амдыралчы чугууда ужу-дузалык болгаш ам үеде партия биле чазактың көдээ ажил-агыйда эң соңгарлатынмас сорулгазы болур.

Мал кыштагладышыкы—фермалар ажилдакчыларына СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун доктаамал амдыралга боттандыры дээш оларның демиселинге шыгыны шылгада, амгы чаа байдалдарда МТС-териниң тускай эртемниглерини болгаш көдээ ажил-агый органианың ажылының хыналдазы болур. Олар ол шыгалдан кайы хире тудуп шыдарындан, кыштаглаашкының чедишкенин чорутканындан мал ажылын хөгжүдериниң чүткө чыл планын күсөдери эвес, харын малдың баш санын улам ыңай өстүрериниң темпазы болгаш продуктулуу база хамааржыр. Мооң ужурунда малдың азыралының, олардың шыкынының болгаш ажаалдазының айтырылганы ам колхозтарның баштаар черлеринин, МТС-теринин, көдээ ажил-агый органианың удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң кичээнгелин төвүнге турар ужурул.

Малдың азырал, ажаалдазының баштайгы чарты доозулган. Ам чамдык черлерде мал чемнеринин курлавырлары эвээжөө, чаа оларларже малды сайгарар, кажая-хоразын немээр, септер болгаш малдың күш-дегели кыштаглаашкының баштайгы чартына чепсеп апарган, оң-биле кады малдың масса-лыг оолдаашкыны эгелеп турар. Ынчанга амгы үе болза, мал кыштагладышыкының шийтпирлиг үези болур.

Областа нийтинин малының кыштагладышыкының чедишкенин чорудар дугайында эзулуг харыс салга көдээ ажил-агыйның тускай эртемниглеринге оонажып турар. Зоотехниктерин, ветеринария ажилдакчыларының дорт хүлээлгези—фермаларга хүн-бүрү барып, нийтинин малының ажаалга, чемгерилгезин, оларын болгаш оолдаашкынын шын организаастаар талазы-биле колхозчу малчынарга боттарының билгилери-биле болгаш дуржулгалык дузалаары болур.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдарың амгы үе-чадазында ажилчы чоннарың, оң иштинде, колхозчу малчынарың политиктиг көдүрүшкүнү, күш-ажылчы идеяниң улам калбарып турар. Партия организаларының сорулгазы болза, мал ажылына удуртулганы экижиптишаан, малчынарың ортузунга полит-массалыг ажилды улам калбартыры, СЭКП ТК-ның бүгү соңгукчуларга кыйгырым малчын бүрүзүнө ханызы-биле таныштыры, ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгукчуларын хүнүңе уткуштур оларнын ортузунда хүн-бүрү нептереп турар социалист чарышты баштаары болур.

Мал кыштагладышыкының чедишкенин чорудуп, нийтинин малын улуг өздүдөлгө баш саны-биле чыгы үе шилчири—бистин чурт-вуска мал ажылының элбекшилдиг продуктуларын тургузарының херээнге улуг салышыкыны киригени ол болур.

үчөткә ап, шын чарыгдалды организаастаанындан бар сипеннерни таварышкан-на малдар чип төчөгөлп турар. Малдың ажаалда, чемгерилгезинде улуг чептестер Барын-Хемчик районун колхозтарында база бар болуп турар.

Мал кыштагладышыкында шыдажыр аржажок мындыг чептестер-биле районнарың, удуртукчуларыңа элтежиң, ылангыя мал чемнерин кайы хамаанчок төчөгөлп турар тодаргай буруулдарың харыс-салгага кирибей мал ажылының хөгжүдүзүңнүң эзулуг удуртулганын холга албай турарлар.

Ам СЭКП райкомнары, райкүс-комнар, көдээ ажил-агый органианы болгаш МТС-тер кыштаглаашкының чорудулгазы дээш харыс салгыны бедиер, колхоз, совхоз, ферма бүрүзүндө херектиң байдалын шилчилеп көөр болгаш илеретинген чептестерни узуткаар талазы-биле боттүг хемчеглерни алыр ужурул.

Бир дугаар элчегде ам бар мал чемнериниң үчүдүн тургузуп, кыштаглаашкының арткаң үелеринде чемнерни чарыгдарың тодаргай планын кылып, ажаал шыгыны контролду тургузар херек. Мал чемнерин шын эвес чарыгдар, самчыгдар болгаш дажылгап төчөгөлп таварылга бүрүзү анаа эртинбей, буруулдарга шыгыны хемчегни хүлээди херек.

Областа малдың улуг нуруузу кышкы оларларда туруп турар. Малдың баш санын бүрүн камгалаарың хандырар төлээде, оларларның байдалын өөренип көөр, чүм оларларны шилчип тывар болгаш оларның шын ажылгалы дээш контролду үргүлчү тургузары чугула. Малдың баш санын өстүрериниң планын күсөдериңиң кол үндөзүң—чаа малдарың мөндү хүлээп ал, чидирин чокка азырап доруктуларының бүгү хемчеглерин ап чорудар ужурул. Мал ажилдакчыларының культура-амдырал байдалдарын экижидер, оларын продуктулар, чыгы идик болгаш хеп-биле хандырар дугайында доктаамал сагыш салыры эргежок чугула.

Мал кыштагладышыкының чорудулгазы дээш улуг харыс салга көдээ ажил-агыйның тускай эртемниглеринге оонажып турар. Зоотехниктерин, ветеринария ажилдакчыларының дорт хүлээлгези—фермаларга хүн-бүрү барып, нийтинин малының ажаалга, чемгерилгезин, оларын болгаш оолдаашкынын шын организаастаар талазы-биле колхозчу малчынарга боттарының билгилери-биле болгаш дуржулгалык дузалаары болур.

ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгулдарың амгы үе-чадазында ажилчы чоннарың, оң иштинде, колхозчу малчынарың политиктиг көдүрүшкүнү, күш-ажылчы идеяниң улам калбарып турар. Партия организаларының сорулгазы болза, мал ажылына удуртулганы экижиптишаан, малчынарың ортузунга полит-массалыг ажилды улам калбартыры, СЭКП ТК-ның бүгү соңгукчуларга кыйгырым малчын бүрүзүнө ханызы-биле таныштыры, ССРЭ-ниң Дээди Советинге соңгукчуларын хүнүңе уткуштур оларнын ортузунда хүн-бүрү нептереп турар социалист чарышты баштаары болур.

Мал кыштагладышыкының чедишкенин чорудуп, нийтинин малын улуг өздүдөлгө баш саны-биле чыгы үе шилчири—бистин чурт-вуска мал ажылының элбекшилдиг продуктуларын тургузарының херээнге улуг салышыкыны киригени ол болур.

Кыдат Улус Республиканың Улустуң Төп Чазааның Даргазы эш МАО ЦЗЭ-ДУНГА

Найрал, эвилел болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында совет-кыдат Керээге ат салганындан бээр 4 чыл болган оюн таварыштыр мезн чүректиң ханызындан байыр чедиргенниң хүлээп алырыңарны Силерден диледим, эш Дарга.
Керээ болза, Совет Эвилелиниң болгаш Кыдат Улус Республиканың улустарының аразына политиктиг, экономиктиг болгаш культурулуг бүгү талалыг кады ажилдажылганың сыныш чок үндөзүн болуп турар.
Кыдат Улус Республиканың болгаш Совет Социалист Республика-

ларның Эвилелиниң аразында бузулбас, быжыгып турар найрал тайбыны камгалаарының болгаш бүгү чурттарың улустарының айыл чок чорун хандырыңарны моон сонгар-даа күчүлүг фактору болур.
Улуг кыдат улус бодунуң улус-демократтыг тургузуун хөгжүдериңге болгаш быжыгларыңа улам ыңайгы чедишкениңерни болурун күзөдүм.
Г. МАЛЕНКОВ.
Москва, 1954 чылдың февраль 11.

Совет Социалист Республикаларның Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Г. М. МАЛЕНКОВКА

Кыдат Улус Республика биле Совет Социалист Республикаларның Эвилелиниң аразына найрал, эвилел болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында Керээге ат салган хүнүңден бээр 4 чыл болган оюн таварыштыр мезн чүректиң ханызындан өөрүп чедиргенниң болгаш изиг байырымын хүлээп алырыңарны Силерден диледим, эш Дарга.
Эрткен дөрт чылдарың бодушкуннары Кыдат Улус Республика биле Совет Эвилелиниң аразында улуг эвилел болза, Ыраккы Чөөнчүккө болгаш бүгү делегейге тайбыны болгаш айыл чок чорукту хандыраарың иделгелиг чөлөгжи болуп турар дээриниң дугайын улам тодаргай-биле херечилеп турар. Совет Эвилелиниң чазаның болгаш

улусуң Кыдатка көргүзүп турар ак сеткилдиң, харам чок дузаламчы Кыдаттың социалист индустриализацияны дүргедеринге болгаш оң социализмче чоруту шилчилгезинге, а ол шыкаш. Совет Эвилели баштаан тайбыны болгаш демократияның лагериниң күштериниң өздүдөзүнө онза чугула ужу-дузалык болуп турар.
Кыдат Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразына улуг найралдык болгаш чагыс-эптин чагылыш чок хөгжүдөзүн болгаш быжыгышыкыны күзөдүм.
МАО ЦЗЭ-ДУН.
Пекин, 1954 чылдың февраль 11.

Кыдат Улус Республиканың Улустуң Төп Чазааның күрүнениң Административтик Чөвүлелиниң Премьер болгаш Даштыкы Херектер Министри эш ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙГА

Найрал, эвилел болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында совет-кыдат Керээге ат салган хүнүңден бээр 4 чыл болган хүнүң таварыштыр Силерге изиг байырымың чедирип, бүгү-нигити тайбының эрге-ажыктарыңа таарыштыр совет болгаш кыдат улустарының аразына

улуг найралдык болгаш кады ажилдажылганың улам ыңайгы быжыгышыкыны күзөдүм.
В. МОЛотов.
Пекин, 1954 чылдың февраль 11.

Совет Социалист Республикаларның Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги Оралакчызы болгаш Даштыкы Херектер Министри эш В. М. МОЛотовКА

Кыдат Улус Республиканың болгаш Совет Социалист Республикаларның Эвилелиниң аразына найрал, эвилел болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында Керээге ат салган хүнүңден бээр 4 чыл болган оюн таварыштыр мезн чүректиң ханызындан байыр чедиргенниң хүлээп алырыңарны, Силерден диледим.

Бистин ийи улуг күрүнелериниң—Совет Эвилели биле Кыдат Улус Республиканың аразына сырый акы-дунмалык найралдык болгаш бүгү талалыг кады ажилдажылганың улам ыңай быжырым болгаш хөгжүрүүн күзөдүм.
ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙ.
Пекин, 1954 чылдың февраль 11.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чыылдырганы көдээ ажил-агый мурнакчыларының Бүгү-россия чөвүлел хуралы

Февраль 12-де Москвага, Кремльдиң Улуг Ордунга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чыылдырганы көдээ ажил-агый мурнакчыларының Бүгү-россия чөвүлел хуралы бодунуң ажылын үргүлчүлээ.
Чөвүлел хуралдың киржикчилери көдээ ажил-агый культуларының дүжүттүүн болгаш мал ажылының продуктулуун бедиер дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, РСФСР-ниң көдээ ажил-агый министри эш Лобановтуң илеткелин чугаалажып турганнар.
Вологда областың көдээ ажил-агый область эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы эш Булгаков МТС-терин болгаш колхозтарны быжыглар талазы-биле областа кылган ажилдарының дугайын чугаалаан. Сөөлү үеде үлетпүр бөдүрүлгө черлеринден колхозтарже болгаш МТС-терге 2 муң ажыг тускай эртемниглер чорутунган. Механизация училищелеринде болгаш МТС курстарында 2849 трактористер өөренип турар. Эрткен чылын чамдык колхозтар малдың баш санын өстүрүп ажаалдашкын бедиер даалгалары күсөткен.

Ульяновск областың Инзенск районунуң Жданов аттыг колхозунуң хову бригаданың бригадир эш Егоров күзүн чажар кызылгасы өстүрүп турарының дуржулгалын солукшан. 1952 чылда кара парга хана карактай тарыры арга-биле «Ульяновка» деп сорт 84 гектарга тарыткан турган. Тарылганы эки ажаалганың, чогуур өйүндө хар ызырныдырганының, хүл-биле чемгеренини, илтирээнини, пок үнүштерин аптаанының ачызы-биле бригада гектар черден ортумаа-биле 25 центнер дүжүттү алган. 1954 чылдың дүжүдүңгө 103 гектар тарыткан, ол болза, бүгү күзүн чажар тарылганың 70 хуузу болур.

«Буденовец» колхозтуң ферма эргелекчиз, Социалист Күш-ажылдың Маадры Александр Евгеньевич Лясков фермага 22 чыл иштинде ажилдаш, 3500 ажыг уксаалыг чаш малдары өстүргөн. Хэй чылдарың иштинде эш Лясков бир кыс хавандан-на ортумаа-биле 28—30 хаван оолдарын өстүрүп турар. Ол колхозтуң ап турары ашка орулгазы бир төрүүр хавандан-на чылда 9—10 муң рубль болуп турар.

Сигеннерин, картофельдиң болгаш тарымал хендириниң үрезинери көвүдөп турарының дугайын хову ажилдакчысы база чугаалаан. Бригада бүгү ажылды механизаторлар-биле ханы демиселигелгил чорудуп турар. Ажылга уастакларын шилчип алыры, кожуг чепсек-херекселди ажилчын күжү-биле хандыраары, кывар, чаар чүүлдерни болгаш сугну база өскө-даа чүүлдерни чедирери дээрн шыкаш ыңдыг айтырылганы оларнын-биле кады чугаалажып көрүп турар.

Мал ажылын шыгыны көдүреринге улуг кулавырлар областа бар, мындыг турбуже хөй-хөй районнарда ол ам-даа багай байдалда, ол чорук мал чемнин базаның багай чорук-биле чунуң-даа мурнунда тайылырлатынар—деп оратор чугаалаан.

Нийтинин ажылының чедишкениң хөгжүлдөзү колхозчуларның культурулуг болгаш бай-шырак амдыралыңа бүгү байдалдары тургускан.
Ажил-агыйның чечектелишкени дээш демиселег хөй-хөй кайгамчыкты кижилер өскөн. Артедьин 18 кижигүннеринге Социалист Күш-ажылдык Маадры деп атты тыыскан. СЭКП ТК-ның Пленумунуң шийтпирлери бистин мурунууска нийтинин ажил-агыйн хөгжүдериңиң, колхозчуларын чаагай чорун бедиериниң чаа-чаа аргаларын айткан деп эш Прозоров чугаалаан.

Мал ажылын шыгыны көдүреринге улуг кулавырлар областа бар, мындыг турбуже хөй-хөй районнарда ол ам-даа багай байдалда, ол чорук мал чемнин базаның багай чорук-биле чунуң-даа мурнунда тайылырлатынар—деп оратор чугаалаан.

Киров областың Вожагыльск районунуң «Кызыл октябрь» колхозунуң даргазы эш Прозоровтуң саналын амгы чөвүлел хуралдың киржикчилери улуг кичээнгелиг дыңнааннар.
Вятканың черлеринге кызып-кылайып чыкташ-ла чүткө халың бүрүзү шалташ бөдүрүп ап болур деп Герцен бижээн. Анаа тарааның кижиге кечин черден чүткө 30 пуд көктараа ап турган. Ам колхозта тарааның

Көдээ ажил-агыйн хөгжүлдөзүңге аныктарың идеяниң киржилгезиниң дугайын Москва областың Раменск районунуң Молотов аттыг мурнакчы колхозунуң комсомол организациязының секретары эш Катанская чугаалаан.
(СЭТА)

ССРЭ-ниң Совхозтар министрствозунуң Тыва автономнуң областа „Өөк“ совхозунуң комбайнеру Н. В. Кузнецовту „Күш ажылчы шылгалар дээш“ деп медаль-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунун ЧАРЛАБИ

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1952 чылдың май 3-те Чарлыңың эзугаар «Өөк» совхозунуң комбайнеру Николай Васильевич Кузнецовту 1952 чылда тараа куль-

тураларының арыглаашкыныга болгаш бастырышыкыныга эң эки көргүзүлгени чедип алганы дээш «Күш-ажылчы шылгалар дээш» деп медаль-биле шаңнаар.
ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы К. ВОРШИЛОВ.
ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Н. ПЕГОВ.
Москва, Кремль 1954 чылдың февраль 8

Коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң соңгулда блогунуң кандидаттары

Александр Маныгеевич ЧИМБА

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советинге Кызыл хоорайныц № 602 соңгулда округундан депутаттың кандидаты

Эш А. М. Чимба 1908 чылда Барынь-Хемчик районун эри-Барлык сумузунда Боом-Бажи деп черге ялы араттың өг-бүлөсинде төрүтүнгөн.

1928 чылда эш Чимба Аныяктарынь Революстуг Эвилелиниң кежигүнуңе киргеш, оон ажылында идепкейлиг кирип турган.

Улуг Совет Эвилелиниң аки-дупка дузаламчызы-биле Тываның хөгжүлдэин социалисттик орукче уландырып турган ТАРН-ныц болгаш ТАР казааның революстуг удуртулузынга удур тыва улустуң дайыңнары—контрреволюстуг дээрбечилерниң үймэ-нин базарына эш Чимба 1930 чылда шуут киришкен.

Ареванч ажылын эш Чимба кызык өөредилге-биле холбаштырып чораан. 1930 чылда ол тыва би-жих өөренериниң кураун дооскан болгаш чонун ортузунга бижики-билки непередириниң херээнге идепкейлиг кирип, ажылдай берген. 1931 чылда революстуг аныяктарынь эң эки төлээлекчилери-

биле кады ону Москваже, Чөөн чүктүн Ажылчы чо-нарнынь И. В. Сталин аттыг Коммунистг Универ-ситединче өөредип чоруткан, ол университетти эш Чимба 1935 чылда дооскан.

Ол-ла 1935 чылда эш Чимба ТАРН-ныц (Тываның Араттың Революстуг партиязыныц) хүрээленинге кирген.

1936 чылдан 1938 чылга чедир эш Чимба парла-га херээниң талазы-биле комитеттиң даргазынга ажылдап турган. 1938 чылда эш Чимба Тудуг-үлөт-пур министрине томуйлаткан. Ол ажылга ол бодун дуржулгалыг организациячы кылдыр көргүскөн.

1939 чылда эш Чимбаны ТАРН ТК-ныц кежигү-нүнге, а 1941 чылда ТК-ныц политбюрозунуң кежи-гүнуңе сонгаан, 1941 чылда ону Тыва Арат Респуб-ликаныц Министрлер Чөвүлелиниң даргазынга бол-гаш Даштыкы Херектер министрине сонгаан.

1944 чылда Совет Эвилелиниң составынга Тыва-ның киргениниң соонда эш Чимба ажылчы чоңна-рынь депутаттарыныц область Советиниң күүсекчи комитетиниң даргазынга сонгутурган. Ол албанда эш Чимба амгы үеге чедир ажылдап турар болгаш СЭКП-ниң Тыва обкомунуң бюрозунуң кежигүну болбушаан, партия болгаш Советтер талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. 1948 чылда ол СЭКП ТК-ныц чанында партияныц дээди школазының чыл хуусаалыг кураун дооскан.

Тыва Арат Республиканың казаа эш Чимбаны Республика ордени-биле шаңнаан. Ада-чурттуң дай-нының үезинде Совет Армияга Тываның ажылчы чоңнарыныц дузаламчызын көргүзөр талазы-биле идепкейлиг ажылдааны дээш, Тыва автономнуц об-ласта ажил-агый болгаш культура тургузуушкуну-нуң херээнге ачы-хаавыязы дээш Совет Эвилелиниң казаа эш Чимбаны Ленинниң үш ордени-биле, «1941—1945 чылдарынь Ада-чурттуң Улуг дайыны-га алдарлыг күш-ажыл дээш» деп медаль-биле шаңнаан.

1945, 1946 болгаш 1950 чылдарың сонгулдала-рынга Тыва автономнуц областың ажылчы чоңна-ры эш А. М. Чимбаны ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советиниң депутатынга сонгаан. Эш Чимба чонга шыңчызы-биле бараан болуп, ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагырганың дээди органиче ону чоруткан сонгучуларыныц бедики идегелин хүндүлү-ү-биле шыңыктырып турар.

1954 чылдың март 14-те—ССРЭ-ниң Дээди Со-вединге сонгулданың хүнүнде тыва улустуң шыңчы огу, коммунистерниң болгаш партия кежигүну э-вестерниң соңгулда блогунуң кандидаты эш Александр Маныгеевич Чимба дээш боттарыныц бадылааш-кынарынысты берээлинер.

Донгак Сүлдемович НАСТЫК-ДОРЖУ

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советинге Чадаананың № 605 соңгулда округундан депутаттың кандидаты

Эш Д. С. Настык-Доржу Тыва автономнуц об-ластың Чөөн-Хемчик районуң Чыргакыга 1918 чылда малчын арат өг-бүлөгө төрүтүнгөн. Дооспаан ортумак эртеми чедип алган. 1941 чылга чедир эш Настык-Доржу бодунуң ажил-агыйында малчын арат болуп ажылдап чораан. Ол 1941 чылда Тыва Арат Республиканың Чөөн-Хемчик кожунунуң Чыргакы сумузунуң секретарының ажылынга кир-геш, анаа 1943 чылга чедир ажылдап. 1943 чылда эш Настык-Доржуну төп статистик эргелелиниң ол-ла район инспекторунуң ажылынга депшиткен. 1945 чылда эш Настык-Доржуну ол районуң Чыргакы сумузунга МЧАЭ даргазынга, а 1946 чылда ол-ла сумуга «Чыргакы» колхозтуң даргазынга сонгаан.

1948—1949 чылдарда эш Настык-Доржу Красно-ярск хоорайга колхозтар даргалары белеткээр чыл хуусаалыг школага өөрөнгөн.

1950 чылдан бээр эш Настык-Доржу Чөөн-Хем-чик районуң Чыргакы сумузунда «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазында ажылдап турар. Мерге-жилдиң болгаш шын удуртулганың түнеленде «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчулары пар-тияның болгаш чазактың оларныц мурнуна тургус-кан сорулгаларың чедиишкениң күүседип турар-лар. Колхозка тарылга шөлдер чыл бүрү калбарып, көдээ ажил-агый культураларының бедики дүжүт-терин өстүрүп ап, нитиниң мал ажылы хөгжүп, оон продуктулуу бедиң турар. «Коммунизмче орук» кол-хоз күрүне дузаалгаларың бүрүн болгаш өй-шаан-да күүседип, колхозчуларының күш-хүнүңге бедики төлөвирни хандырып турар.

Эш Настык-Доржунуң удуртуп турары «Комму-низмче орук» колхоз 1953 чылда нитиниң малының баш санын өстүрериниң, мал кажаларының, ажил-агый болгаш чуртталга бажыңнарының тудушкунуң планының ажыр күүсеткен. Колхозта электростанция тургустунган.

Эш Настык-Доржунуң талазындан мергежилдиг удуртулга колхозка бедики күш-ажылчы сагылга-чу-румуну, бүдүрүлгө болгаш нитиниң амдыралыңга колхозчуларының идепкейлиг кирипкелгезин хандыр-ган.

Д. С. Настык-Доржу бодунуң идея-политиктиг дөнелини болгаш ажил-ишти мергежилди бедики дээш ажылдап турар болгаш районуң хөй-нिति амдыралыңга идепкейлиг кирип турар.

Эш Настык-Доржу 1946 чылдан бээр Совет Эвилелиниң Коммунистг партиязының кежигүну.

СЭКП райкомунуң кежигүнуңе болгаш ажилчы чоңнар депутаттарының суму Советиниң депутатды-га сонгутурган.

1953 чылда эш Настык-Доржуну ажилчы чоңнар депутаттарының область Советиниң депутатынга сонгаан. Эш Настык-Доржу ажилчы чоңнарың ортузунда ат-алдарың болуп турар. Ол 1954 чылда ажитынар Бүгү-эвилелдиң көдээ ажил-агый делел-гезинге кандидат.

1954 чылдың март 14-те —ССРЭ-ниң Дээди Со-вединге сонгулданың хүнүнде—коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң соңгулда бло-гунуң төлөпкү кандидаты эш Донгак Сүлдемович Настык-Доржу дээш бодувустуң бадылаашкыны-высты берээлинер.

Соңгулда мурнуң чарыжында

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). Чаа-Хөл районуң Бүдүн-Теректе Моло-тов аттыг көдээ ажил-агый артели-ниң тудуг бригадалы 850 ажыг кубо-метр чудукту кезип, тудугта таа-рыштыр, транспортка чийгеди чоңуп

белеткээш, машина оруунче 21 кижи сөөртүп турар. Колхоз төвүнде 45 кубометр чудукту дүжүрөң. Бүгү-үлүстүн байырдалы—март 14-ке алдар болдурган хүдээлгезин хуусаа бетинде күүседир дээш, тудуг брига-даның мурнакчылары эштер Бай-ыс, Өргежики олар тудугчуларыныц ортузунга партияның агитация ажил-дан калбартып, хана солунуң, агитлестоктары доктаамал чорудуп турарлар.

Кара-оол Сандакович ЧАВЫДАК

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Националдар Советинге Кызыл-Мажалыктын № 606 соңгулда округундан депутаттың кандидаты

Эш К. С. Чавыдак 1914 чылда Тыва автономнуц областың Сүт-Хөл районуң Кызыл-Тайга суму-зунга ялы малчын араттың өг-бүлөсинде төрү-түнгөн. 1929 чылга чедир ол бодунуң ажил-агыйы-га ажылдап турган. Эш Чавыдак бижики боду өөрөнгөш, бодунуң билини үзүктөл чокка беди-ти-шаан, тыва литератураны номчуп чораан.

1933 чылда ол Тыва Арат Республиканың Тан-ды кожунунуң «Элегес» күр-ажыл-агый черинге ажил-чы болуп кирген. Күр-ажыл-агый черинге ажылдап тура, эш Чавыдак Тывага Совет Эвилелиниң берип

турганы нарын көдээ ажил-агый техниказын кончу-г сонугураан болгаш трактористтиң тускай мергежи-лин дүрген шингээдиң алган. 1935 чылдан эгелээш ол тракторист болу берген. Анаа ажылдап тургаш, техника талазы-биле бодунуң билини ол улам-на сайзыраңгайжылып турган. 1941 чылдан 1947 чылга чедир ол «Элегес» совхозунуң механиги болуп ажил-дап турган. 1947 чылдан 1949 чылга чедир үеге Чөөн-Хемчик районуң көдээ ажил-агыйның дур-жулга станциязының механигинге ажылдаан.

1948 чылдан эгелээш мынчага чедир эш Чавыдак Кызыл-Мажалык МТС-иниң механиги болуп ажил-дап турар.

Көдээ ажил-агыйның механизатору болуп үр ажылдап келгениниң дүргүзүндө эш Чавыдак кө-дээ ажил-агый техниказының талазынга бодунуң билиглерин үзүктөл чокка байдып, сайзыраңгай-житкан болгаш машиналарың үзүктөл чок ажи-лын хандырып чораан. Совет казаа эш Чавыдактын ажылы бедики үнелээш, 1949 чылда ону Ленин ор-дени-биле шаңнаан.

1940 чылдан эгелээш, эш Чавыдак Совет Эвиле-линиң Коммунистг партиязының кежигүну болуп турар болгаш партияның база чазактың көдээге ха-маарыштыр алган кемчеглерин боттандырып чору-дарыңга идепкейлиг кирип турар. Элээн хөй чыл-дарны дүргүзүндө эш Чавыдак Кызыл-Мажалык МТС-иниң партия эге организациязының секретары болуп ажилдаан. 1953 чылда ажилчы чоңнарың депутаттарының чер-чер Советтериниң сонгулдала-рынга эш Чавыдак ажилчы чоңнар депутаттары-ның Тыва область Советиниң депутатынга сонгу-турган болгаш күрүне эрге-чагырганының органы-че ону чоруткан ажилчы чоңнарың бедики идегелин хүндүлү-ү-биле шыңыдып турар. Ол СЭКП-ниң Барынь-Хемчик райкомунуң кежигүну.

Бодунуң идея-теоретиктиг дөнелини бедики дээш эш Чавыдак чүткүлдүг, шудургу ажилдап турар. МТС ажилдакчыларының болгаш Барынь-Хемчик районуң ажилчы чоңнарының ортузунда чаагы алдар-хүндүлөдү ол бодунга шингээткен.

1954 чылдың март 14-те—ССРЭ-ниң Дээди Со-вединге сонгулданың хүнүнде коммунистерниң болгаш партия кежигүну эвестерниң соңгулда бло-гунуң кандидаты эш Кара-оол Сандакович Чавы-дак дээш боттарыныц бадылаашкынарынысты берээлинер.

Бистин областың колхозтарында

КЕЛИР ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА

Улуг-Хем районуң «Партияның XIX съездин» колхозтуң херээженери янда школаның келир өөредилге чылынга 1000 кубометр оттулар ышты белеткеп бээрин хүлээнген. Колхозчу херээженер ажылдап кирипкен, олар февраль эгезинге чедир 80 кубометри белеткээш, сонгулда-лар хүнүңге чедир 500 кубометри белеткээр деп турар.

А. САТ.

ЭЛЕКТРИ СТАНЦИЯЛЫГ БОЛУРУНГА

Аксы-Барлыкта «Ленин оруу» кол-хозтуң тудуг бригадасындан 28 ки-жи тайгада ыяш белеткеп турар. Олар 800 ажыг кубометри кескеш, черниң агында чып мөөниээн. Кол-хозтуң төвүнде бызаңчылар чаа электр станциязының тудуун доо-зар четкен. Сонгулданың хүнүңде колхозтуң суурунга Иль-чиниң лам-пазын чырыдар сорулга салдыган.

Ө. ХЕРТЕК.

СОҢГУЛДАЛАР ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Балгазында «Революцияның чап-быжы» колхозтуң кежигүниери сонгулданың хүнүңге уткуштур улам бедики хүдээлгелер өзүгээр ажил-дап турар. Часкы хову ажылынга бүгү белеткелдерин дооскан турар. ылангыя 250 гектарга харны мөөн-нээр, 2 вагончуктары, 90 рамаалар-ны, 80 дөрбөлчин молоттарыны онгар-ларың кылар, 2500 центнер өлектин, 25 центнер хул болгаш күш өдөн белеткээр дээш оон-даа өске.

И. ЧОРБАЕВ.

ДИЛИКЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИШКИНИ

Бай-Тайга районуң Сталин аттыг колхозтуң тудуг бригадасындан дөрт хирээлиг 5 кижи тайгада ыяш ди-лип турар. Олар январь айда 2870 вагонметр манзыны дилген, оон шынары дыка эки болуп турар. Ажил улам чедиишкениң үргүлчү-лөп турар.

Х. КАРА-ООЛ.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ ШКОЛАЗЫНГА

Чөөн-Хемчик районуң Жданов ат-тыг колхоз Хорум-Дагының чеди чыл школазынга келир өөредилге чылы-нда оттулар 1200 кубометр ыяш белет-кеп бээрин хүлээнген. Колхоз баш-таар чери ол талазы-биле 22 кижи-лиг түр бригаданы тургускан, олар баштайгы хүнүңде 280 кубометри белеткээш.

О. ВИЧЕ-ООЛ.

АГИТПУНКТУЛАРДА

Агитация а жылын калбартып турар

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районуң Шагаан-Арыгга «Партияның XIX съездин» колхозта агитпункт эргелекчизи эш Чимат-оол агитпункту лозунгулар, плаката-лар-биле шимеп, номнар, солуннар, сеткүүлдер-биле долдуруп, оон ажи-лын экижиткен. Ылангыя агит-пунктуң талазы-биле сонгучулар ортузунга чорудар ажылдарның пла-ның чогаалдып, колхозта партия ор-ганизациязының 20 ажыг агитатор-лары-биле быжыг харылзааны тудуп база агитатор практиктиг дуза кыл-дар агитаторларың чөвүлө хура-лын план өзүгээр доктаамал органи-застан турар.

Ол ажылдарның түнеленде кол-хозчу тараачынар сонгулданың хү-нүңге күш-ажылды бедики чедииш-кени-биле ужуражыр дээш соци-алисттик бот хүдээлгелерни калбартып турар. Хаваан ажаакчызы эш Деге-жик январьда 6 хаваандан 37 хаваал оолдарың казгалап алган. Ынчаар-га арктан 21 хаваанарының төрөөн солдарың чидирип чокка бүрүн кам-галап аларың хүдээнип турар. Де-рип-херекселдин септекчилери эштер Наңдай, Даваа, Кунгаа, бызаңчы-лардан эштер Дондуп, Лодай олар часкы тарылганың септелге ажил-дарының талазы-биле алган хүдээл-гелерин эрестиг боттандырып турар-лар.

Эки ажилды агитпунктулар

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). Чаа-Хөл районуң Кара-Талда Сталин аттыг көдээ ажил-агый артелиниң агитпункт эргелекчизи эш Шаравиң агитпункт 40 ажыг агитаторларың ажилын организациястыг удуртуп, аги-тация чорударының талазы-биле практиктиг дузаны көргүзүп турар. Агитпунктуң шимелдизин эки тур-гузуп, номнар, солуннар болгаш сет-күүлдер-биле хандырган. Сонгучу-ларың ортузунда агитаторлар та-йылбыр ажылын элээн идепкейлиг чорудуп турар. Ылангыя хову бри-гадазының бригадири коммунист Сүтдөр, бызаңчы коммунист Шөлүр,

эге школа башкызы Серээ, инек фер-мазының эргелекчизи эш Хайдып болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг ажылдап турар.

«Тилелге» колхозта агитпункт эргелекчизи эш Сырбыкай агитпунк-туну дерип, номнар, сеткүүлдер, со-луннар-биле долдуруп, 30 ажыг аги-таторларының ажилын элээн эпиг байдалче организастан. Малчынар ортузунда, инек фермазының эргелекчизи эш Суузуң, мал экичин эш Сундуй, тудуг бригадасында бы-заңчы коммунист эш Чыгден олар идепкейлиг ажылдап турарлар.

Агитпунктуларың а жылын экижидер

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Каа-Хем районуң төвү— Сарыг-Сеп суурда 3 агитпункт бар. Ол агитпунктуларың тургусканындан бээр элээн үр үе эрттип турар. Ын-чалза-даа ол агитпунктуларың мын-чага чедир лозунгулар, плакаталар-биле дерип, оларның ажилын сегидер дугайында хамаарышкан организациялар боттук кемчеглерин албаан.

ажыг агитаторлары мынчага чедир сонгулда участоктарыңга быжылап тургуспаан болгаш сонгучуларының данызын безин кылбаан. Агит-пункту одаар ыяш-биле кым, азы кайы черден хандырап ужурулгул дээрзин райүүсском ам-даа шийт-пирлөөш. Январь 9-та райүүсском-нуң бажынында «Шупту сонгулда-ларже!»—деп чангыс лозунгу азып каан.

Эш Болдырев эргелекчилээш № 1 агитпункт «Октябрь 14 чыл ою» колхозтуң контрразында тургустун-ган. Ында кандыг-даа дерилге, ши-медде эгелөөш. Агитпунктуно ном-нар, солуннар база сеткүүлдер бол-гаш сонгулдага хамаарыштыр өске-даа литература чүүлдер-биле дол-дуруп, агитаторлар-биле ажил до-рудар туржук, харын агитпунктуда дежурный безин тургуспаан. 50

Ортурмак школада, МТС-те бол-гаш ыяш ажил-агыйында партия организацияларының ажилыңче райкомунуң пропаганда килдизин ки-чээлгей салып, агитпунктуң бол-гаш агитаторларың ажилын эки-жидер дугайында дарый кемчег алыры чугула.

С. МААДЫ.

РАЙОННАР СОЛУННАРЫНДАН

МИЛЛИОНЕР КОЛХОЗТА

«Кызыл тараачы» үш чылдарынын мурунда Биш-Хем районда жолу-дангай колхозтарынын бирээзи турган. Бишчан экономикасы кошкак: бир күш-хүнге 700 грамм тараа, 2 рубль онаажып, малынын бажы 3 мундан ашпай, колхозтун ниити акша орулгасы 43 мун кире рубль турган. «Нитинин мал ажылын хөгжүдөрүнүн үш чыл планынын дугайында» СЭКП Төп Комитетинин болгаш ССР Эвилелинин Министрлер Чөвүлелинин 1950 чылда доктаалын амдырал кырынга боттандырыныче колхозчу ишчилер чакгыс эл-сеткилдиг көдүрүлүп үнгөн. Үш чылдарынын дургузунда мыйсыг бода малын бажы 450 турганнан 820 четкен, ооң иштинде саар инек 350, шээр мал 200 хуу азы 4 мун чедер өскөн, а чылгы амгы үедө 480 алып турар.

Мал ажылынга мергэжилдик колхозчуларыны быжылгап, ажалда хайгааралды зооветеринария негелделерин өзүгаар экижиткеннен чүгө малдын баш саны өзүп турар эвес, оң продуктулуу база мурнукузундан ыракта бөдөн. 1950 чылда саалда сезонун дургузунда инек бүрүзүндө 580 литр сүт ап турган болза, 1953 чылда 1200 литр четкен, «Красуля» деп инек 149 хүнерде 2700 литр азы хонукта, 35 литр чедер сүтү берип турган. «Ява» ишкан чамдык бызаалар дун-хүндө 1100 грамм чедер немелде деңизил өзүп, сес айлар назылында даяр дөңсизини 270 килограмм болуп турар.

Колхоз чүгө сөөлгү ийи чылдарда безин пландан дашкаар дүк дужаагыш 3 автомашиналар садып алган. Фермаларны механизастаар аягыт эгелеп турар. Амгы 1500 кузун 1955 чылда 5000 чедер, бедик продуктуну бээр 400 саар инектиг, чүгө сүттен чылда миллион акша орулгасын кирип алып сорулганы колхоз планнап турар. Ол болза, СЭКП 11-нч сентябрь Пленумунун доктаалын боттандырыныче угланган хемчеглер болур.

Колхозтун ниити орулгасы 1952 чылда-ла 1 миллион 70 мун рубль ашкан, күш-хүн бүрүзүнгө 5 килограмм тараа, 5 рубль онаажып турар. Колхоз үрелиг мал садып алырынга 54.750 кире, капитал салышынгына 284 мун, тудугта 207 мун, машина, дерягелер садып алырынга 72 мун ажыг рубль чарыгдан. Колхозтун экономикасы чыл бүрү улам быжыгып турар.

«Сталинчы».

АГРОТЕХНИКТИГ КУРС

СЭКП Төп Комитетинин сентябрь Пленуму көдээ аягыл-агынын улам ийи хөгжүлгөсүнө улуг программаны салган. Ону амдырал кырынга чедиринин боттандырыныча агро-зооветеринария талазы-биле бөдүүн билгилерини шингээлип алыры чугула. Тады районда «Кызыл партизан» колхозта агроном эш Смирновтун удуртуп турары 21 дыйнакчыларын агротехниктиг курстун аягыл чедиринин чоруп турар.

Курстун программа өзүгаар өөредилгелеринге тематика бүрүзүнгө-ле 1—2 практиктиг кичээлдерин кириштирип, ылангыя дыйнакчыларын билгилерин быжыг шингээдип алырыныче кол кичээлгеини салып турар. Колхоз баштаар чери курстун өөрнөр черин таарымчалыг тургускан, анда көргүзүп материалдары пландап болгаш диаграммалар-биле хандырынган.

Бо талазы-биле Дүргөн школасы (директору А. Ф. Смирнов) эки дузалап, ылангыя курстун өөредилге үезинде база дыйнакчылар бот кичээл кылып турда картограмма, макета, микроскоп болгаш өске-даа чүддерин ажыгладып турар.

Заочник башкылар чүткүлдүг өөренир керек

Бодунун эртем билини, аягыл мергэжилдик бедилер дээш могаг чокка өөренир чорук болза, башкы бүрүзүнүн дорт хүлээлгези болур. Заочник өөренип турар башкы бодунун өөредилгези дээш хүн-бүрү кызымак ажылдаар керек.

Барыш-Хемчик районнун Аянгагы сумузунда чеди чыл школанын башкылары сес кижиз Кызылдын башкы училищезинин заочниктери. Ынчалза-даа, олар боттарынын өөредилгезинин дугайында сагыш салбай келген. Ол башкылар дыштары хүн санында-ла район төвүнгө барып, өөренир ужурул тургаш-ла анаа барып өөрнөмөн. Район заочниктерге консультация берип, өөредилгелерин өөредилге чылынын эгезинде-ле томулгала болгаш кичээлдерин расписаниени баш бурунгаар чогааткан турган. Ылангыя консультациялар кажаз болур дугайында район эргелекчи

Агроном эш Смирновтун башкылар методун дыйнакчылар мактап турар. Ол, чаа темаге кирер мурунда эртен кичээлинин түднелин кылып, чаа темага ажылаар материалдарын айтып берип турар. Колхозтун амдыралынга холбашкан лекцияларга дуржулганы калбартыр, четпестерин узуткаар аргазын өөредип турар.

«Коммунист».

ЧЫЛГЫ ФЕРМАЗЫНЫҢ ДУРЖУЛГАНЫ

Нитинин малын өстүреринге Эриг-Барлык эң таарымчалыг чер, ылангыя чыгы оң делгем шаттарынын терең одарларынга кыжын безин семиртп турар. Ындыг-даа болза, чурттун чоңу хуу ажылдыг чорда анаа чылгы өспөй, харын чыл бүрү өзөжөп турган.

«Большевик» көдээ аягыл-агы артели 1948 чылда организастатынарда нитилештирген чылгызы дыкка өзөшп, фермага нитизин-биле чүгө 130 башты хүлээди берген. Фермага аягыл дуржулгалыг чылгычыларны быжылгап, аяга баштай ийи-ле кижиз турган, чылгынын саны 390 алып турар амгы үедө ында 6 калары ажылдап турар.

Малдын өзери оң ажалда хайгааралында, ылангыя чаш малды менди доруктуруп алырында кол хамааржыр. Фермада (эргелекчи эш Бөпүй-оол) күш-ажылын организастаары багай эвес, бедерини 2 кезек, аягыл аытарын 1 бөдүк олардык турар. Будурүлгө планн өзүгаар 1953 чылда 102 кулуннар алып тургаш, төрүтүнгөн 132 кулуннарны муштузу эстүрүп алган. Бо чылдын төрүрү 165 бедерини кулуннарнын база менди алыры дээш хайгааралды улам күштелдирип турар. Төрүрү мурунда болгаш төрөөн соонда бедерге бээр немелде чедер фермада хандырынган.

Малдын уксаазын экижитеринге дон болгаш буденный уксаалыг аскылар-биле эдержилгени ферма 1952 чылдан эгелеп организастаан, оон баштайгы чылынын түннели эки көргүзүлгүч болган. Чылгычылардан Сюрюн, Дамбы, Оолак база өскелер-даа аягылынга кызымаан илердип турар.

«Чаа амдырал».

КИЧЭЭНГЕЙНИН ТӨВҮНДЕ СЭКП-нин XIX съездинин болгаш Төп Комитетин сентябрь Пленумунун улус өөредилгезинин талазы-биле салган төвүлдүг шиптинин боттандырыныча Тес-Хем районнун партия, совет, улус өөредилге органдары чугула хемчеглерин ап, школар аягылын бүтү-нитинин кичээлгеинин төвүлдө тургузуп турар. Эртен чылын 270 өөреникчилгиг турган Самагалдайнын тыва чеди чыл школазы ортумак школа кылдып организастатынган, ында ам 343 урулгар өөренип турар.

1953—54 өөредилге чылында районда мун аягыл урулгары хаара туткан 3 эге, 2 чеди чылдык, 1 ортумак школар ажылдап турар. Школада өөредилге кижизилдиге аягылын деннели башкы кадрларын билинден кол хамааржыр. Эртен чылын районга 64 башкылар турган, ам 75 башкылар болгаш 8 жоыктылар ажылдап турар. Билин шымак байлак метод дуржулгалыг Г. Баконина, М. Салчак, Д. Скоронова, Н. Давылова ышкан башкыларын районнун школарында хөйчү айтып болур.

Совет салтакчыларын коммунист өзүга кижизилдеринин оола—школаларын аягылын улам чагаайжыларынга Коммунист партия болгаш Совет чазак күштү-даа, хөрөгини-лаа харам чокка үндүрүп турар. Өөредилге кижизилдигинин аягылын партиянын амгы негелдизинин деннели бедилери дээш улам чүткүлдүг ажылдаар.

«Бурунгаар».

Пачин школа директорунга үрүлчү дыйнадып турган.

Бир талазында, ол башкылар боттары өөредилге дээш демиселдеш болганда, алдынган хемчеглер кандыг-даа түнел чок болган. Ийн талазында, район төвүнгө барып өөренир башкыларын транспорт-биле хандыра дугайында айтырыгы суму Сөведиге болгаш колхоз баштаар черинге тургуспайн турган школа директору эш Шангыинин четпези болган.

Ынчангаш ол школанын башкылары өөренип эртен чамдык эртемдерини шыгалдазын кыжык дыштарыгылар үезинде дужаап шыдаван. Ам кол сорулга болза, заочник өөредилгени доктаамал болгаш бедик деңиздик чорудары дээш башкы бүрүзү чүткүлдүг ажылдаары болур.

К. ОРТУН

Механизация училищезинде

Кызылда механизация училищезинин трактористер белектеринин талазы-биле бирги курзунун дыйнакчылары СЭКП ТК-нын болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин чыылдырганы МТС-тер ажылдакчыларынын Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынын киржикчилеринин кыйгыры-биле танышкан.

Ол кыйгырыга харын кылдыр трактор курзунун дыйнакчылары өөренип турар эртемнерин чүгө эки болгаш кончүг эки демдектер-биле дужаап үнерин хүлээгенер. Оон түннелинде Чадаана МТС-тен келген комсомолчу эш Шаровин, Сүт, Хөл МТС-тен келген эш Кошкар-оол олар өөрөнгөн эртемнерин эки болгаш кончүг эки кылдыр дужаап турарлар. Тес-Хем МТС-тин эрес кызы—ашык тракторист эш Долгар 10 чүдү эртемнерин муштузу чүгө кончүг эки кылдыр дужаап, кошкак билгилги өөрүнге практиктиг дузаны көргүзүп турар.

С. САНДАН.

Зоотехниктиг курс

Мал аягылын болгаш чэр аягылын талазы-биле колхозчуларын теоретиктиг база практиктиг билин бедилер дугайында чугула сорулга салдынып турар. Биш-Хем районнун Ленин аттыг колхозунда колхозчуларын зоотехниктиг курзу тургустунган. Ол курс бир дугаар чылын өөредилге программасын чедишкенинде дооскан, ам 2 дугаар чылдын өөредилге программасын кирген.

Колхозтун зоотехникти эш Михайлова башкылап, мал ажылын улам ийи хөгжүдөрүн, ылангыя малдын бедик продуктулуун чедип алырыны аргаларын практикага холбаштырып тургаш, билиндери-биле өөредип турар.

Зоотехниктиг курста малчынар, мал фермаларын эргелекчилери болгаш колхоз баштаар черинин кижигүнери 15 кижиз өөренип турар. Оларын өөренинге бүгү-ле таарымчалыг байдаллар тургустунган. Дыйнакчылардан эштер Дамба, Белекен, Олай, Часкал олар кичээлдерге өөренип эртен эртемнерин эки шингээдип ап, улуг чүткүлдө өөренип турар. Ынчалза-даа чамдык дыйнакчылар Досная, Сарыбгай болгаш оон-даа өскелер үрүлчү кичээл үзүп, өөредилгезинге кыспайн турарлар.

М. КАВАА-САРЫГ.

Калинин аттыг колхозта

1954 чылда бүгү тарылга шөлүндө бедик дүжүттү чедип алып дээш Чөөн-Хемчик районда Калинин аттыг колхоз (ларгазы эш Даклай) чаксы тарылга белектелин эки чорудуп турар. Колхоз чаксы тарылганын чепсек-херекселдеринин септелгези дооскан. 1954 чылда тарылга шөлүнгө чажар тараа культураларын 85 тонна үрезинин арылган белектели болгаш ногаа культураларын тарып шөлде 100 тонна едекти төккөн.

Оон аягында колхозта эш Доктууга баштаган турут бригаданын аягыл сөөлгү үедө база-ла багай эвес чоруп турар. Ол бригада тайгада 7071 чүдүтү кескеш, машина оруунда белектели болгаш 100 кубометр турут ыжын суурда сөөртүп дүжүргөн.

К. БОРА-КӨЖЕ.

Урулгарын школага

Бо талазы-биле күзөл, сонургал чок, боттарынын школачы урулгарын өөренир чорунга моондакты ужураштырып турар ада-нелер өзүр районда бар болуп турар. Бирги ада-нелерге Балчы-Дава, Кытыг-оол («Кызыл туз» колхозта), Шүңмээлей, Базыр («Коммунизмче орук» колхозта), Кызылмай (Хандагайтыда) олар каттыжарлар. Бо эштер боттарынын хуу херезин эргэ-ажынын харааш, школа назылыг урулгарын өөредилге чылынын эгезинде-ле алдарыныче чандыра берген, ам-ла чедир школаларында дедир эки өөретпейн, школа башкыларынын мурнунга хөй узданын меге азаашкынынын кылып, оон-биле боттарынын шычы эезин көргүзүп келгенер.

Бо дугайында район Сөвединг күжүсүмо болгаш көдээ Советтер дарый хынап көргөш, өөреникчи урулгарын школадан оспаксырадып, бүгү нитинин ыяавыла өөредилгезин дугайында хойууну хажыдып турар бо үстүндө буруулуг ада-нелерге чогуур хемчеглерин хүлээдири вегетивип турар.

В. ТОПУЙ-ООЛ. М. КЫДАТ-ООЛ.

АКШ-тын шериг базалары—тайбыңга болгаш улустарнын айыыл чок чоруунга

КЫЖАНЫШКЫН

АКШ-тын монополисттиг капиталы делегейни тергилээр дээр демиселинге бүгү капиталисттик делегейни тайбының болгаш социализминин лагеринге удур дайынның белектелине мобилизастаарын оралдажып турар. Ол стратегиянын база бир эң чугула кезин болза, бүгү континенттерин болгаш океаннарны шыва алган америк шериг базаларынын четкилерин калбартып тургузуп турары болур. Америк империалисттер боттарынын шериг-агаар, шериг-далай болгаш кургаг чэр шеринин базалары-биле Совет Эвилелин, улус демократиянын европа чурттары база ол ышкаш Кыдат Улус Республиканы долгандыр хүрээлээрин оралдажып турар.

АКШ-тын шериг базаларынын четкизин тургузары делегейин ийги дайынның үезинде-ле эгелзэн турган. 1945 чылдын сентябрьда шериг-далай флодунун министринин дузалакчызы Кенселдин парлага конференциянын мелегезин болза, дайыннын дургузунда Каттышкан Штаттар бүгү хемчээлдерин болгаш кеңирлеринин 256 базаларын Оожум океанның районунга, 228-ти Атлантиктиг океанның районунга, шүптү каттышкан 484-тү туудуп кылган. Ол базаларын хөй нуруузу дайын сөөлүндө-даа АКШ-тын холунда хөвээр арткан, а сөөлү чылдарда оларын саны дыкка көвүдзөн.

Өскөнүк девискээрлеринде АКШ-тын шериг базаларынын дугайында «Юнайтед стейтс ныс» энд Уорлд рипорт» сеткүүлдү эртен чылдын февральда парлап үндүргөн чүдүндө демделген турары болза: «Базаларын чүгө боттары безин хөй миллиард доллар болуп турар, ол миллиардтарын кайы хире хөй болуп турарын шериг дужаалдыглар безин ажы-биле чугаалайып турар. Кореянын девискээринден дашкаар турар базаларда, объектилерде, лагерлерде болгаш флотта бир миллион кире америк солдаттарын ажаалганынга чыл бүрүдө 4,5 миллиард аягы долларын чарыгдан турар, ол чарыгдал чүгө акша теле-вирге, чегме болгаш идик хепке үнүп турар. Базаларын чепсектегизинин болгаш хандырылганынга—самолеттарга, танктарга, оык-чемзеке, кывар чүдүгө, харылаанын чепсектеринге болгаш боо-чепсекке база хөй миллиард долларын чарыгдал турар.

Атлантиктиг блоктун чөвүлелинин чигинге секретары Исмэй чоокта чаа Парижга болган парлага конференциянын чүгө чугаалап тургаш, Европада америк шериг, шериг-ужар-чүд болгаш далай базаларын саны дыкка хөй деп минир ужурга таварышкан. Келир чылын чүгө ужар-чүд базаларынын саны безин 160 четкен турар ужурул. Ол базаларын дөртүн бир кезин хирези (34) Барыш Германияга онаажып турар.

Барыш Германиядан аягында хөй-хөй америк базалар Сонгу-чүкте тургустунган деп «Юнайтед стейтс ныс» энд Уорлд рипорт» сеткүүлдү эртен чылдын февральда үнгөн ола дугаарынга айтып турган. Америк шериг-агаар күштери Гренландияга үш базаны, Ньюфаундленд ортулукка дөртү болгаш Лабрадор чарты ортулукка элзэн каш базаларын тургускан. АКШ-тын шериг-агаарын калбак базаларын Исландияда, Кефалыкте туудуп турар.

АКШ-тын хөй саныг шериг базалары Чэр ортузунун далайынын чурттарында—Италияда, Грецияда, Сонгу Африкада болгаш өске-даа чурттарда тургустунган. Америк бомбачы ужар-чүдүн улуг базазы Ортаагы Чөөн-чүкте Дахрнда (Саудоская Аравия) бар. Американнар элзэн хөй базаларны Турцияда туткан. Бо үедө америк дайынзырактар Азиянын районунга боттарынын базаларын четкизин туудуп тургузарынга Пакистаннын девискээрин аягылаарын оралдажып турар.

Делегейин ийги дайынның үезинде Оожум океаннын ортулуктарында туудуп тургускан шериг базаларын хөй кезин ам-даа беден турар байдалда тургустунушан турар. Дюксонстан ортулук шериг-агаарын улуг базазы болуп турар. Пирр-Харборда, Мидуэй, Гуае болгаш өске-даа ортулуктарда шериг базаларында туудуп ажылдары чоруп турар. Алеут ортулуктарда элзэн базалар тургустунулаан. Филиппиннерин Манила чоогунда Кларк-Фильде улуг америк шериг базалары база өске-даа чамдык шериг объектилери бар. Америк шериглерин эжелзени Японияда он-он шериг-агаар болгаш шериг-далай базалары тургустунган.

Бүгү делегейде тардыр октаынган шериг-далай болгаш шериг-агаар базаларын четкизин туудары болгаш дерип тургузары америк империализминин экспансиянын стратегтиг сорулгаларында, делегейин тергилдээр дээш авантюристтик демиселинге бараан болушаан, америк монополияларга канчаар-даа америк

хөй кончааларны база шуут берип турар.

Шериг базаларын тургузуп турар чорук өске күрүнелерин күштеринин девискээринде АКШ-тын чепсекти күштеринин туруп турары-биле шуут холбашкан. Бо чепсектиг күштер болза, ол чурттарын иштики херектеринге америк киржилгенин, чурттарын национал хамаарышпас, чорун кызыгаарларын болгаш базаларын чепсез болуп турар. Америк ужар-чүдүл, шериг-далай болгаш кургаг чэр базаларын четкизи-биле шыва алдынган бо күрүнелер АКШ-тын шериг плацдармнарны кылдыр хуулап турар. Америк шериглерин эжелеп чагырып турары Япония база Барыш Германия аягыл шериг плацдармнарны болу бергенер.

Делегейин 49 чурттарында тургустунган ол америк базалар чүү чүгөге бараан болуп турарлыг.

АКШ-тын политиктиг аягылдары, монополисттерин парлагазы болгаш радиоу болза, шериг базалары тайбынга ынакшылыг сорулга бараан болуп турар, олар «АКШ-тын камгалалыга сорулгаларын» дээр чегре-биле хөй-нитинин бүзүредирин оралдажып турар. Ынчалза-даа ол дээрге кандыг-даа үндезин чок хоозун-меге чүдү болур.

Монополисттерин «Юнайтед стейтс ныс» энд Уорлд рипорт» деп сеткүү тайбының болгаш демократиянын лагеринин чурттарынын кытыгаарларын дугаар тургустунган америк шериг-агаар базаларын ыракта-ла четче эвес сепматиктиг картаны эртен чылдын октябрьда парлап үндүргөн. Америк бомбачы ужар-хемелерин боттарынын согушкунуларын таварыштырар ужурул маршурттары айтып турар шугунарны база көргүзүп турар. Өске чурттарда америк шериг базалары «камгалал» характерлиг дээр дугайында шуугаазынын мезгил ол карта тодарайы-биле херечилеп турар.

Дипломаттыг аргалары багай шингээдип алган чамдык америк милитаристер, база ол ышкаш чаа агрессивчи дайынның белектелин хандырып турар дээрбечилер АКШ-тын шериг базаларында «камгалалдын» хол-нугулдуг хуудустарын азырын утуп турары хаая эвес. Чижээ, сурагыл хайгааракчылар Ослон алышкылары 1949 чылда-ла Пентагонга «сүмелеп турган болза, чаа шериг-агаар базаларын Сонгу Африкага, Чооку болгаш Ортаагы Чөөн-чүкке, Сонгу Индияга болгаш өске-даа черлерге тургузар, ол чокка АКШ-тын стратегтиг ужар-чүдүлү «Уралда болгаш Урал артында ырак турар амдыралчы төптөргө согууну таварыштырар» дугайында анаа дааскан сорулганы күүседип шыда-вас алаар.

АКШ-тын политиктиг аягылдары боттарынын тайбынга ынакшылынын дугайын чеге-даа чүдүл чуруп турза, хамыктыг мурунда америк шериг базалары АКШ-тын агрессивчи даштыкы политиказынын болгаш оң делегейни тергилдээр дээр демиселинге тодаргай барымдалары бүгүдүндө караанга меге-луурмак чүдү бооп көстүп турар.

Делегейин амгы байдалында АКШ-тын шериг базаларын ужурудузын көөрдө ол базаларын дыкка хөй кезин чүгө ССРЭ-ге болгаш улус демократиянын чурттарында удур угландырган эвес, харын оок-биле калы АКШ-тын блок талазы-биле эвилелчилеринге, хамыктыг мурунда Англияга болгаш Францияга удур угландырган деп чүвени база барымдалап көөрү чугула. АКШ-тын Испанияда болгаш Сонгу Африкада шериг базалары характерлиг кичеж болур. 1953 чылдын сентябрьда АКШ биле франкоту Испаниянын аразында ал салдыган дугуржулга «шериг зоналарын болгаш чепсектегизинерин экижидер болгаш дерип», база ол ышкаш испан девискээрге чаа шериг объектилери, ооң иштинде «чажыт шынарлыг чепсектегизинерин» туудуп кылар эргени америк милитаристерге тывыскан. Сонгу Африкада испан америк шериг-далай болгаш шериг-агаар базаларын калбак четкизи моон мурунда-ла тургустунган турган.

Испаниянын болгаш Сонгу Африканын девискээринде америк шериг базаларын тургускан чорук Чэр ортузунун далайынын бассейнинге Англиянын болгаш Франциянын стратегтиг туруштарын шынгыш кошкандып турар. Бир эвес америк шериг флодунун англи шериг флудунд артык күчүлүү болгаш Чэр ортузунун далайынын чөөн эринде чамдык америк шериг базаларын анад немээр болза, АКШ-тын франкоту Испания-биле чарган, тайбыңга болгаш улустарнын айыыл чок турар чоруунга чаа кыжанышкын болуп турар дугуржулгазы моон-биле калы агрессивчи Атлантиктиг блоктун киржикчилеринин аразынга

чөрүлдээрни күштелдирери тодаргай апаар.

АКШ-тын өске-даа шериг базалары, ылангыя бөмбүрзектин барыш кезинде тургустунган шериг базалары Англияга удур шуут азы шуут эвес-даа байдал-биле угланган. Делегейин ийги дайынның берге байдалын ажыглап алгаш, АКШ эргижирзэн элементтерин орчунга бөмбүрзектин барыш кезинде англи эжелде турар Ньюфаундленд, Баган болгаш Бермуд ортулуктарда, Ямайкада, Тринидада, Британ Гвианяда болгаш өске-даа чэрлерде сес шериг базаларын алган. Ол базаларны АКШ-ка 99 чыл хуусаалыг арендага берген, ычангаш олар херек кырында АКШ-тын эзелдинге шуут кирген. 1947 чылда АКШ-тын апелляция судунун базаларын «арендазынын» негелделеринин дугайында бодунун шиптиринге доктаатканы болза, «бо районнар АКШ-ээлдеге турар шагдан бээр-ле сурагыт өске-даа районнар ышкаш база-ла Каттышкан Штаттарын чарыгзынын контролонун алаанда ол кире долу чегрези-биле туруп турары»

Ньюфаундленд ортулукта америк шериг базалар болза, Британиянын база бир эң чугула доминиону Канадага АКШ-тын шериг тергилдери чандармак сорулгалыг. Джон Макаормак «Америк болгаш делегей тергилдери» деп бодунун дептеринге ол базаларын ужурудузын мынчар үнелеп бижеэн: «Канада болза, узун шил болуп турар, оң боостаажыгажы Северная Лаврентия хем болур, а Ньюфаундленд дээрге, ол шилдин боостаажыгажында чекпе-дир... Ньюфаундлендте базаны бодунга хандырып алгаш, АКШ болза, Канаданын мейнунга чүгө хедирин кидириттер потенциалдыг арганы чүгө тил алган эвес, харын чэр бөмбүрзектин барыш кезинин сонгу чүгүчүл чытымынга бодунун эрге-чарыггазы болгаш тергилдери база дыкка калбартакан».

Америк дайынзырактар Англияге базымыкын болгаш оон Оожум океанда туруштарын конкчаларыга АКШ-тын чарыкчы бөлүктөрине херектиг чепсез болур базаларын чамдык кезин Оожум океанда тургустунган. АКШ-тын шериг-далай флодунун министрлик үстүндө ады үнгөн дузалакчызы Хенселдин 1945 чылда-ла меделеп турган болза, Оожум океанда бэр турар базалардын аягында «өске-даа хөй-хөй базалары алыры шериг-далай албан чери күзөп турар, чүгө херектиг эвес, харын хамыктыг мурунда оларын кандыг-бир өске күрүнелерин ажыглаарын моондактарына херектиг».

«Саң-хөө капиталы чиг-эттич бодунуар-ла үнер дестерин барымдаланышаан, делегейин үлетинмез сөөлгү кескиндерлерин азы үлетине берген кескиндерин каттап үлөжүр дээш калчаалыг демиселге хождуп каарында коргутушпаан, кандыг-даа болза, кайда-даа болза, кайы хире-даа болза, арг

ГЕРМАН АЙТЫРЫҢЫ БОЛГАШ ҮШ КҮРҮНЭЛЕРНИҢ ТУРУЖУ

1954 чылдың февраль 9-та дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң берлин чөвүлел хуралына В. М. Молотовтуң меделели

Герман айтырыгы чугаалажып келгениниң чамдык түңнелдериниң дугайын бөгүн чугаалап болур.

«Германия-биле тайбың керээзиниң төлөвилелиниң дугайында» бодунуң саналын Совет чазак кириген. Оон анда, бистер «Германия биле тайбың керээзиниң белеткээр дугайында болгаш Германияның тайбың керээзиниң талазы-биле тайбыңның конференцияны чыылдырар» айтырыгын талазы-биле савалысты база кириген бис.

Дайын доозулганындан бээр тос чыл эрти. Таиоң таарыштырылгандан чүңү манаар ужурул деп чүвени герман улустун оилли албазын дээш шак мындай байдалда черле чүг тургузуу турарыл. Тайбың керээзиниң дугайында айтырыгын талазы-биле Совет чазактың кылганы ышкаш, АКШ-тың, Англияның болгаш Францияның чазактары боттарының туружун илереткен болза күзениң турган. Оортан оон ынай быдавар лан херээ чок турган ийик.

Германия биле тайбың керээзин көрүп чугаалажыры-биле 1954 чылдың октябрь айдан орай эвесте тайбыңның конференцияны чыылдырар деп совет чазак саналдаан.

Совет төлөөлөр герман айтырыгын талазы-биле бодунуң саналын кирип тура, Германия-биле тайбың керээзин белеткээр болгаш ону боттандырып бо чылдың иштанде-ле чорудуп бодунуң боттур аргаза бар деп чүвени барымдаалап көргөн. Маңа герман улус-даа, ол ышкаш Европаның өске-даа улустары, эң ылангы герман афрессиядан артык качында болгаш гитлеризмни алып тилээринге үнө-лөп денээр чүве чок салымшыкканы кириген совет, польша, чехословак, югослав, француз, англи улустар со-бургалдык Германия-биле тайбың керээзиниң төлөвилелин көрүп чугаалажып тайбыңның конференцияны бистиң дөрт күрүнелериниң аңгыда, гитлердик Германияга удур дайынга онза идеякеллиг киришкен Польша, Чехословакия, Югославия, Греция дээр ышкаш өске-даа чурттар чүгле кирип эвес, а харын оң белеткениниң чоруп турарынын эвезинде боттарының турарынын илередиң болур аргалык болуру чугула-дыр.

Тайбыңның ол конференциязынга Германияның төлөөлөкчилери база кирип ужурул деп чүве билдингир. Тайбың керээзиниң белеткениниң бүгү-ле чорудулгаларына Германияның төлөөлөкчилериниң киришкенин хандырган турарын бодап турар. Түр нити герман чазактың тургустунарынга чедир Германия-биле тайбың керээзиниң төлөвилелин белеткээринге Чөөн болгаш Барын Германияның төлөөлөкчилери кирип ужурул.

Германия-биле тайбың керээзиниң төлөвилелин үш айларның дүргүзүндө белеткээр дөрт күрүнелерниң даштыкы херектер министрлериниң орадакчыларына дээр деп совет чазак саналдаан. Орадакчылар ол ажылды бо чөвүлел хуралдың соонда доран-на чоруда берип болур аргаза бар.

Барын талазы үш күрүнелерниң чазактары Германия-биле боттарының тайбың керээзиниң төлөвилелдерин амандаа чедир-ле кирип келбээр. Ындыг тайбың керээзин белеткээринге ам доран эгелеп кирериниң аргазында дугайында безин олар маңаа чүңү-даа чугаала-вадылар.

Тургустунган айтырыглар харын бээрин негеп турар. Дайын уржуктары-биле холбашкан Германияның сав-хөө-экономика-миктиң хүдээлдерин чингедир дугайында совет чазак айтырыгын тургускан.

Ам дээринде анаа хамаарыштыр чүгле дээрди Даллес чүве чугаала-ды. Оң чугаазынын утка-шынарын ал көөрге, Барын Германияның сав-хөө-экономика-миктиң хүдээлдерин чингедир дугайында совет саналдар-га ол удурланып турар-дыр. Ол Барын Германияның экономиказын катеп тургустуурун херээде «кай-гамчыктыг депшилгенин» дугайын чугаалады. Ындыг киреле ол Барын Германиядаагы бодаарга үлөтүрүңү көдүрүшкүңү Чөөн Германияда артык бедик денелди чедип а турарын чугаалайын барды. Барын Германияда ажил чок-тарын саны 2 миллион кижи чедип турар болгаш харын улам өзүп ту-рар дугайын ол база-ла чугаала-ды. А Чөөн Германияда ажил-чок-талыр чорук чок болуп турар.

Эзеп чагырылганын чарыгалда-рын эвээжер дугайында бистиң савалысты дээрди Даллес оюп каапкыш барды, а ол чугула айты-

рыг 1954 чылда Герман Демократ-тыг Республикага эзеп чагырылганын чарыгалдарын оң бюджетчи-нин орулгаларындан 4,5 хуу чедир эвээжер аргалык болган турунда, а Барын Германияда эзеп чагы-рылганын чарыгалдары 34,5 хуу көдүрүп, 9,6 миллиард марка бо-луп турарынын ужуру чүдөл? Гер-ман Федералдык Республиканың бюджетиниң орулгаларының хем-чээлинге хамаарыштыр эзеп чагы-рылганын чарыгалдарын 5 хуу че-дир кудуларды дугайында совет са-налды чүгө хүлээп албайн турарыл. Эзеп чагырылганын чарыгалдар-ын эвээжер дугайында совет са-налды Герман Федералдык Респу-бликанын чазанын талазындан база-ла деткип көрбейн турарын кичээ-гейге алыр чугула. Моон алгаш көөрге, Барын Германияның чо-нуун экинде чүдүрүп турар бол-гаш харын-даа улам дүрген улга-дып турар үндүрүлгелерин чингедирин ол чазак сонугарга көрбейн турар-дыр. Азы чүд, чок болза бюджеттин эзеп чагырылга чүдүлдериниң талазы-биле ол түңнел, ам Барын Германияны катеп чөпшөлгөзүнүн орулгалары-га чарыгалдарын турар деп ол ту-рушту шак ыңчаар билп алыр апаар чүве бе?

Бо айтырыгларга тодаргай хары-бээр ужурул турган. Түңнелде кээп нити герман парламентиң сонугур болгаш нити герман чазакты тургузар арганы бээр ужурул хостуг нити герман сонгулданын дугайында болгаш Германияны каттыштырар дугайында айтырыгын талазы-биле Совет ча-зактын бодалы манаа илеретинген. Бо-ла айтырыгын талазы-биле бар-ын талазы үш күрүнелерниң бо-дал саналдары ол ышкаш илеретин-ген.

Совет Эвилелиниң туружу чүл дээр болза, Германияның ийи кезек-терин чөпшөлөшкөн арганы берип турар боттуп базымнары сонгаарладып чылдырбазы болур. Германияны каттыштырарында ол чугула чүд болур ийик. Ол сорулга-биле бистер, Чөөн бол-гаш Барын Германияның туруштар-ын чөпшөлөшкөн арганын уланган боттуп хемчеглерин алырынга бис-тин дөрт күрүнелериниң немец ул-устука дузаларын саналдаан бис. Бар-ын болгаш Чөөн Германияның парла-ментилериниң төлөөлөкчилеринден тургустунган түр нити гер-ман чазак өске демократтыг органи-зацияларын киришкенин билип ол сорулганы канчап-даа харылап бо-лур. Түр нити герман чазак кы-заарлык функциялыг (эрге-хүлээл-гел) даа болуп болур-ла. Оң кол сорулгазы—эзулук хосталганын бай-далында—даштыкы эзеп чагырган шериглерниң талазындан кандыг-да базымшык чок байдалга ишти герман сонгулданын кыска хуу-саанын иштинде чорудары болур. Оң түңнелде, бо-ла чылын, бүгү Германияны национал хуралы чыгылаш, нити герман конститу-цияны ажилдап кылыр болгаш до-лу эргелиг нити герман чазакты тургузуу болур ийик. Ол болза, Гер-манияның чангыс-эвин демократтыг эгелерге катеп тургусканы ол, чо-гумчалыг парламент крочу чүрү-мун тургусканы ол болгаш герман улустун хостуг күзөл соруну илер-едиң турар нити герман чазакты тургусканы ол болур ийик.

Чөөн болгаш Барын Германия-ның немецтерин чангыс стога кан-чап-даа кожа олуртуп болбас деп, биске чугаалап турар-дыр. Ону Гер-манияның аңгы-аңгы кезектеринде аңгы-аңгы күрүне корум чурумна-ры-биле тайылбырлап турар-дыр.

Чөөн Германия болгаш Барын Германияда корум чурумнар шына-ла ылгалдык деп чүвөгө чөпшээреш-пейн барып болбас. А ыңчаарга Гер-манияның каттыжарын чингедир бол-гаш дүргелерди төлөөдө, Чөөн бол-гаш Барын Германияны чөпшөлө-шкөн арганын чингедир дөгүм дуза кылып болбас ужурул бе, ыңчаа? Бүгү герман улустун эрге-ажымынга де-мократтык болгаш тайбыңга ынак-шылдыг эгелерге Германияны катеп тургузар дээр чара кирирген Гер-манияны ийи кезектериниң немец-териниң кады ажил чорударына корум чурумнуң ылгалдык шаптык болур ужурул чүве бе?

Бистер мында дыка язы-бүрү ко-рум чурумнарың күрүнелерни тө-лээлдеп турар хиревисте, дөрт күрү-нелерниң даштыкы херектер мин-истрлериниң бо чөвүлел хуралында герман айтырыгын болгаш өске-даа айтырыгларын канчап чугаалажып турар бис ыңчаа. Бир эвес АКШ-тың, Англияның, Францияның бол-гаш ССРЭ-ниң даштыкы херектер

министрлери улустар аразының чам-дык нарын айтырыгларын кады шиптирлээриниң орадакчылыкна-рын кылып турар чүве болганда, Германияны ийи кезектериниң тө-лөөлөкчилериниң талазындан Гер-ман күрүнени катеп каттыштырары-ның айтырыгларын талазы-биле дугуржулга чедип алырының ора-дакчылыкнарын чүгө чорудуп бол-базыл, ыңчаа? Бир эвес бо чөвүлел хуралда дөрт күрүнелерин, эскээр чугаалаарга, язы-бүрү улустарны төлөөлөкчилери кирип турда, а кажан Чөөн болгаш Барын Гер-мания дугайында херекти чугаалап турар болганда, мында чүгле ча-гыс ол улустун — герман улустун төлөөлөкчилериниң ужуражылыгы болгаш кады ажылыгы дугайында айтырыг чоруп турар деп чүвени база-ла көрбейн барып болбас.

Оон ыңай, Барын Германияның чазанада оларын-биле кады ажил-да болурунга белен болгу дег ком-мунистер, а база ол ышкаш демо-краттар чок деп биске чугаалап ту-рарлар-дыр. Моон алгаш көөрге, ча-закка коммунистерниң болгаш ком-мунист эвестериниң түр үдө безин киришкенин дугайында чугаалап болбас ужурул болуп турар ыш-кажыл. Ыңчазажок ол ындай бо-далдар бодунуң быжыг үндезини чок болбайн канчаар.

Европаның дайын сөөлүндөгү дү-жүлганы оон өскээр херечилеп ту-рар. Чазакка коммунистерниң ки-рилгези чокка националдык болгаш күрүнениң амдыралын төлөөлөп шыдавас чурттар ам эвээш эвес бо-лу берген. Эзулук хостуг нити гер-ман сонгулданын кады чорударын хандырган төлөөдө, түр нити герман чазактын составына коммунистер болгаш коммунист эвестер-даа чүгө кирип болбазыл. Ындыг хостуг сон-гулданын түңнелде герман улустун хостуг күзөл-сорунга таар-жып турар долу эргелиг чазакты сонугу алыр нити герман национа-л хурал чыгып болур ийик.

Херектиң ол чогумчалыг демо-краттыг хөгжүлдөзүндө дузалары-ның улуу, дээрди Иденниң кирип келгени үш күрүнелерниң планы Гер-манияны каттыштырарында моонда-ктай турар өске угланышык-биле чоруп турар-дыр. Ол бистерни Гер-манияны каттыштырарында «беш чүдүлдериниң» дугайында төмөс бат-пас маргылаалары кирип турар-дыр. Оң-биле кады ол план Германия-биле тайбың керээзиниң талазы-биле болгаш Германияны каттыштырарының-даа талазы-биле бүгү-ле боттуп базымнары тодар-гай эвес үр үжө сонгаарладарыча аппарат чыдар-дыр.

Совет төлөөлөр болза, Германия-ны дүрген каттыштырарыңча углан-дырган бодунуң саналдарына оң удуртулга болдуруп турары кол де-мократтыг принципке онза кичээ-гейни салырын чугула деп санап ту-рар. Бистер Германияны каттышты-рарын даштыкы эзеп чагырган эрге-чагыралдарың киришкенин чокка, а немецтерниң боттарынын холу-биле чорудар ужурул деп принципти барымдаалап турар бис. Бир тээ бар-ын талазы үш күрүнелерниң пла-ны нити герман сонгулданын чо-рударын эзеп чагырган шериглер-нин бүрүн холонга туткан турарын көрүп турар чүве болганда, ол анаа удур чорукту болдуруп-даа.

Нити герман сонгулданын хос-туун хандырап болгаш даштыкы эз-леп чагырган шериглерниң талазы-ндан сонгулданын кандыг-даа ба-зышык кыла бээр чорукту болду-руп сорулга-биле Совет чазак нити герман сонгулданын бетенде Чөөн болгаш ол ышкаш Барын Германияда эзеп чагырган шериг-лерин үндүрүп чоруктан турарын боттандырап болгаш анаа чүгле шоолук эвес күштерин артырып каар дугайын дугуржуп чугаалажып алыр деп саналды кириген. Эзеп чагы-рган шериглерин үндүрүп дээниң удурланып, бистиң бо чөвүлел ху-ралымыска кылган меделелдер дээр-ге, язы-бүрү анаа-ла бодап алган чүдүлдер болур болгаш чогум үндө-зиле чок чүдүлдер болуп турар-дыр.

Герман айтырыгын шиптирлээрде Европаның айыл чок чоруну хандыраарының сорулгалары-биле чок харылзаштырып көөр ужурул деп чүвени бистиң чөвүлел хуралы-мыс хүлээп көргөн. Ол болза, Евро-пага быжыг тайбың хандыраары-ның эрге-ажыктарына болгаш гер-ман айтырыгын талазы-биле дөрт күрүнелерниң мурунку дугуржулга-ларына-даа дүгүлүп турар.

Бо айтырыгын чугулазын көр-гөш, Германия-биле тайбың керээ-зиниң үндөзүнүнүн совет тө-лөвилелде бистиң онза чугулап кө-

рүп турарымыс 7-ги чүдүлү манаа катеп сагындырап апаар кижидир мен, мында мыңча деп чугаалап ту-рар.

«Бодунуң чөпшөлүгү күштери-биле Германияга удур дайынга кирип турган кандыг-даа күрүнеге удур угландырган кайы бир коалицияга ийикте азы шериг эвилелдеринге кирбесин Германия хүлээнип тур.»

Тайбыңның эрге-ажыктарын эзу-гаар алыр болза бо принципке удур дадагалзааны тайылбырлап болбас. Ындыг турбуже манаа ындай да-дагалзаашкынар үнүп турду.

Каттышкан Германия Чөөн Европа чурттары-биле Барын Европага удур кандыг-бир шериг эвилелинге кирип болур дээр чорукту бистер шын эвес деп санап турар бис. Ша-к-ла ол ышкаш Каттышкан Германия барын-европа чурттарының Чөөн-Европага удур угландырган кандыг бир шериг эвилелинге кирер дээр болза, ону база-ла шын эвес деп са-нап турар бис.

Ыңчазажок ындай хевирлик ора-дакчышыкнаар ам безин чоруп ту-рар-дыр.

Париж керээзинде көрдүңүп ту-рары ышкаш Барын Германияны «европаның камгалап нитилежилгезинче» кирип турган чорук Европаның айыл чок чорунун эрге-ажыктарына дүүшпөс сорулга-лары сүрүп турар. Ол керээ-биле барын-герман шериг бөлүгө кириш-кенин Барын Германияны база ол ышкаш кирип турган алырын орадакжай турар-дыр. Ону Европа-га тайбыңны быжыгларының эрге-ажыктары-биле чорудуп турар эвес. Ша-к оортан бис Европада чаа дай-ынга белеткелче базымнарың би-рээзин көрүп турар бис.

Барын Германияны «европаның камгалап нитилежилгезинче» ки-рип турган планы Германияны катты-штырарының херээниң немецтерниң холдарын хүлүп шарызын турар болгаш келер үдөгү каттышкан Гер-манияны хосталганын үзе кире бер-бес чүве деп маңаа каш удаа бүзү-редирин орадакжай турдулар.

Ол бадыткалдар чүвенин шынынга дүүшпөс деп чүвени бистер база катеп меделеп турар бис. Ол моон адаанда чүдүлдерден көстүп турар.

Бирээде. «Европаның камгалап нитиле-жилгезинче» дугайында париж керээ-зи болгаш бир талазында АКШ, Англия болгаш Францияны, өске талазында Барын Германияны аразында оон ыңайгы харылзаа бай-далдарының дугайында бонн керээ-болза, боттарынын аразында чок харылзаладык деп чүве билдингир болгай. Бонн керээзиниң биле ал-гыра ол ийи дугуржулгалар харууда күш-түг болуп кирер. Оон-биле черге-лештир париж керээзиниң 128-ки чүүлүне:

«Бо керээ оң күштүг болуп кир-ген хүнүнден эгелээш 50 чыл хууса-алы чардынган» деп айтып турар.

Париж керээзиниң чогадыкчыла-ры Германия-биле тайбың керээ-зиниң чарын 50 чыл аткаар сон-гаарладарын күзеп турар. Моон ал-гаш көөрге, Германия-биле тайбы-ң керээзин чарганын соонда-да париж керээзин хевээр артты-рары бодап турар деп чүвени билер херек. Оон бадыткал бистер дээр-ди Бидонуң февраль 4-те чугаазы-ндан көрүп турар бис, мында мыңча дээр:

«50 чыл дугайында чүүл болза, маргыш чок фактыны илередиң ту-рар, а тодаргайлаарга, европа чурт-тарынын нитилежилгезиниң консти-туциязы болза, кандыг-бир кижини сактып алган хоозун бодалы эвес, а харын бистиң үр хуусаада турарын күзеп турарымыс ындай болушкун болур.»

Каттышкан Германия-биле тай-бың керээзиниң соонда аңгы Бар-ын Германия чок турар. Ыңчан-гаш париж дугуржулганың хүдээл-гезин Каттышкан Германияны кыры-неге база чаа кааптарын бодап турары ол. Ол дээрге, барын тала-зы үш күрүнелер-биле бонн чазак-тың аразында сепараттыг чүрүм-би-ле белеткенин болгаш чардынган париж дугуржулганы-биле Барын Германия холбашкан турар ужурул кылдыр баш бурунгаар-ла көрүп шиптирлээрин күзеп турары ол-дур.

Совет Эвилели оон-биле чөпшээр-иж шыдавас. Ийде. Барын Германияны «европаның камгалап нитилежилгезинче» кирип турган планы— герман милитаризмин катеп тургузурунча углан-ган чүве төлөөдө, ол Европаның хос-талга ынакшылыг улустарына хүлээп алдымас чүүл болур.

Ол планга кире берген соонда Барын Германия тайбыңга ынак-шылдыг күрүне болуп тура албас апаар. «Европаның камгалап нитилежилгезин» тургузары, тодаргай-лаарга, барын герман армияны бо-дунга кирип ап турар барын-европа армиязын тургузары дээрге, Европаның төвүнге агрессивияны ай-ымалды оода база катеп төртүңүп үнери ол болур.

Дээрди Бидо бистерни ол дээрге— «анаа бодап алган боттук эвес» чү-вө-дир деп сагындырып турар-дыр. А бистер болза, ол бодап алган «анаа-ла бир чүвө» эвес, эрте-даа ийикте азы элээн орайтадыр-даа бол ол «бодап алдынган чүвө» гитлержи генералдарга баштаткан армия катеп төртүңүп турар ындай Герма-нияны чүгө чок эвес, харын бар-ын талазы кожоларына база улуг аймык болу бээр деп чүвени бо-дап турар бис.

«Европаның камгалап нитиле-жилгезиниң» планын боттандырып Каттышкан Германияга чүңү-даа донаштырбайн турар бадыткалдын тодаргай эвези база-ла моон адаан-да чүдүлден көстүп турар.

Бир эвес барын герман шеригин кириштирбишаан барын-европа армиязын тургузары чоокку үе иш-тинде болдуна бээр болза, ол дээрге, Германияны каттыштырар дугайында чугаалап чоруп турда-ла Барын Германия катеп чөпшөлөгө берген турар дээр ол. Ындыг болган ужу-рунда Барын Германия тайбыңга ынакшылдыг характерин ышкынар болгаш катеп чөпшөлөгө берген сруунче чулуп кире бээр байдал туруп келер. Ындыг Барын Герма-ния Каттышкан Германияга кирип шыдавас апаар, чүгө дээрге, тайбы-га ынакшылдыг Чөөн Германия кат-еп чөпшөлөгө берген турарында чүгө билдингир болгай. Барын Германия катеп чөпшөлөгө берген шилчип кирбес ужурул, аңгы-аңгы кезектерге чардынган Германияны каттыштырарын боттандырынга бүгү таарымчалык байдалдар чүгө ол байдалга боттанып болур. Катеп чөпшөлөгө берген кирип тура Барын Германия болза, Германияны чангыс-эвин катеп тургузарын кандыг-бир хуусаада болдунар аргажок кылып турар.

Уште. Дээрди Ачесонун, дээрди Иден-ни болгаш дээрди Шуманын ат салганы 1952 чылдың май 27-деги АКШ, Англия болгаш Францияны декларациязы база туруп турар. Париж дугуржулганың капысыр-штырган ол декларация барын-гер-ман армияны тургузарынын планы-биле шуут харылзаладык, а бир тээ ындай болганда, барын герман милитаризмин катеп тургузарынын планы-биле база холбашкан.

Боттарынын шериглерин барын герман армияга кириштирерин күзө-вейин турар Каттышкан Штаттар болгаш Англия ол декларация эзу-гаар «Европаның камгалап нитиле-жилгезинче» «бүдүн» болгаш «чан-гыс-эвин» камгалап талазы-биле боттарына онза хүлээлгелерин ал-ган. Декларация Американың Кат-тышкан Штаттарының болгаш Анг-лияның бо айтырыг талазы-биле ту-ружун моон адаанда меделеп ту-рар:

«Бир эвес кандыг-бир чорудуш-кун, оон каймын-даа үнүп турары хамаанчок, ол нитилежилгенин бү-дүн турар чорунга ийикте чангыс-эвинге айымалды тургузуп келер чү-вө болза, ол чорудушкуну ол ийи чазактар боттарынын амы-хууда айыл чок чорунга кыжанышыкны кылдыр көөрдөр болгаш Соңгу-ат-лантык керээзиниң 4-кү чүүлүн эзу-гаар чогуур хемчеглерин алырлар. Оон аңгыда оларын кайзы-лаа Соңгу-атлантык керээзинден үнүп турар оларын боттарынын «хүдээл-гелерин болгаш европа нитилежил-гезиниң бүдүн турар чорунун эрге-ажыктарын база Германияның та-лазы-биле оларын онза харылзала-газын өөренип көргөш, Соңгу-атлан-тык керээзиниң зоналарының нити камгалаын деткиринге эргежок херек болгаш таарымчалык деп көр-гөш ындай күштерни Европа чурт-тарына, тодаргайлаарга Герман Федералдык Республикага туруп тургузар дугайында боттарынын быжыг шиптирин меделгээр.»

Ыңчангаш ол декларацияны эзу-гаар Барын Германия «Европаның камгалап нитилежилгезинге» кир-геш, АКШ болгаш Англияны чөп-шээрли чокта оон үнериниң эргезин ышкынан турар апаар-дыр. Барын Германиянын талазындан шак ың-

дыг орадакчылыкны кылырын ол декларация шуут хоруттап турар — чөпшөлөгө кыжаны-биле хоруттап турар.

Каттышкан Германияга хостуг ту-руп, боду баш миннип ажылдары-ның эргези хандырткан турар дээр яныздыг теманың дугайында хамык чугаалардан ам бо бүгүнү соонда чүү артарыл ыңчаа? Ындыг чугаалап бодунда үндөзиленип чүвө-зи чок болуп турар-дыр.

Чүвени шуут шыны-биле көөр херек. Бир эвес «Европаның камгалап нитилежилгезиниң» дугайында план боттаны бээр чүвө болза, Барын Германия катеп чөпшөлөгө берген ийи кезектериниң гитлержи генералдарга баштаткан армияны катеп төртүңүдүрериниң оруунга туруп келер. Ша-к ындай байдалда чангыс-даа европа күрүне, эң ылангы оон кожолары сагыш тайбың олуруп шыдавас, даартагы хүнге бүзүрөп чок апаар.

Ындай план герман улустун эрге-ажыктарына база-ла харылап шы-давайн турары чугаажок. Ол план болза, келер дайынны европа улустарынын холу-биле чорудар деп тур ботталдарга дүгүлүп турар. Ол герман улустун кезини ол авантюра-лык планче кирип тырта бээр. Ын-чаарга ол оң-биле кады Германия-ның чангыс-эвин катеп тургузары-нын оруунга ажып тилетямыс моондактарына база тургузуп турар.

Совет Эвилелиниң туружу чангыс үндөзүн чүткүл-биле—тайбынны быжыглар болгаш европаның айыл чок чоруну деткириниң чүткүлү-биле сиңиккен. Ам дээринде орай эвес турда, бистер шугтувус Евро-паның төвүнге агрессивияны чаа ай-ымалды оода катеп тургустунары-га моондак болур ужурул бис.

Херек болза, барын-европа кү-рүнелерин чөөн-европа күрүнелери-ге удурлаштырар тургузар дугайын бодаарында эвес. Европаның улустары болгаш Европаның дашында оларын эзулук өнүктүрер Евро-паның бүгү улустарынын айыл чок чоруну бир дески хандырган тура-рына сонугаргалдык болурунда.

«Европаның камгалап нитиле-жилгезин» дээр керээ ады чурттар-ны: Францияны, Италияны, Бельгия-ны, Голландияны, Люксембургту болгаш Барын Германияны хаара тутуп турар. Европаның бүгү 32 чурттарының иштинден чүгле бар-ын-европаның алды чурттары бо-дунуң планын «европаның нитиле-жилгезин» деп ат-биле адап ап, а ол алды чурттарын армиязын база «европаның» деп адап алырын күзө-вейин турарынын ужуру билдинмес.

Херек кырында барын-европа чурт-тарынын иштинден дыка хөй куру-мелер ол «нитилежилгезин» кирбейн турунда ону безин чааарда барын европаның деп-даа адаары шын эвес. Ол бүгү болза, «европаның камгалап нитилежилгезин» нити европаның эзулук айыл чок чорунуң эрге-ажыктары-биле дүгүлүп бичи-нда чүвези чок дээр дугайын чуга-лап турар. Ол «нитилежилгезин» боду-нү кичээлгенин чөөн-европа чурттар-ына, ССРЭ-ге удур угландырган деп чүвени, ол болза, Соңгу-атлан-тыканың шериг бөлүгө киришкенин чөпшө болурунда өске чүү-даа чок дээрзиң бүгүдө көрүп турар.

Байдал шак мындай туруп тур-да: Францияны, Англияны болгаш АКШ-тың чазактары Европаның ай-ыл чок чоруну хандырап дугайында, Европаны улустарга эзулук ай-ыл чок чорукту дугайында кан-дыг-бир чүвөден чугаалап болурлар бе деп айтырыгын тургузары дүрүм эзугаар болуп турар. Бо чугула ай-тырыгга харыны Европаның бүгү улустары сонугаргалдык турар.

«Европа армиязын» тургузарының болгаш герман милитаризмин херек кырында катеп тургузарынын план-ларынын оруу-биле чорудуру болза— тайбынны быжыгларынын углан-ышыкканы-биле эвес, а харын Евро-пага чаа дайынны белеткээриниң углан-ышыкканынча баары ол болур деп бистер санап турар бис. Совет чазак бүгү нити тайбыңның эрге-ажыктарына дүүшпөс ол ындай планардан ойталаарын саналдап турар.

Сорулга болза, тайбынны болгаш Европаның бүгү улустарынын айыл чок чоруну хандырап төлөөдө, бүг